

מבט על פרשות השבוע ועל מועדי ישראל
מבעד לתיבות ולאותיות של לשון הקודש

חנן חסן

פרשת נח

צִדִּיק תִּצְדֵּק אֶת־נַפְשׁוֹ - נח

כִּי מִלֵּאָה הָאָרֶץ חָמָס... - מה נורא כל כך בְּחָמָס?

פרשתנו פותחת בפסוק "אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ, נֹחַ אִישׁ צְדִיק תָּמִים...". פסוק זה היה אמור לכאורה, להציג את צאצאיו של נוח, אך במקום זאת, הוא עובר לספר לנו, בשבחו "אִישׁ צְדִיק תָּמִים הָיָה בְּדֹלְתָיו...". רק בפסוק שלאחריו, מציג הכתוב את התולדות, "וַיֹּלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָּנִים אֶת שָׁם אֶת חָם וְאֶת יֶפֶת". מדוע מציין הכתוב "במאמר מוסגר" את תכונותיו של נח, וכמעט גורם לנו לחשוב שֵׁנֶח הוליד את נח? מכיוון שהסיפור העיקרי בפרשתנו מתייחס לַמַּבּוּל, נתמקד במילה ייחודית זו ובחלק משורשיה, ובאמצעותם נגיע אל מהותו של הַמַּבּוּל. אך לפני שנעסוק בַּמַּבּוּל, שהוא בעצם תוצאה של מעשה האדם, ננסה להבין על מה ולמה? ולמה דווקא באמצעות מַבּוּל? האם אין דרכים קצרות, פשוטות ומעודנות יותר?

הכתוב בפרשתנו ממעט בפרטים, "וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹקִים וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ חָמָס...הַשְּׁחִית כָּל בְּשָׂר אֶת דְּרָכָו עַל הָאָרֶץ". באיזו שחיתות מדובר, ומדוע נעשה פה שימוש כוללני ב"כלים בשריים" דוקא, "הַשְּׁחִית כָּל בְּשָׂר", ו-"קָץ כָּל בְּשָׂר בָּא לִפְנֵי"? לשם כך עלינו לשוב לרקע המובא בסוף פרשת בראשית, "וַיִּרְאוּ בְּנֵי הָאֱלֹקִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ". והגיעו הדברים עד כדי "וַיֹּאמֶר ה' אֲמַחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי...מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם". הקב"ה "מחליט" למחות כָּל בְּשָׂר, אך עדיין לא מוזכר העיתוי וגם לא הצורה בה תמומש ההחלטה.

מיהם "בְּנֵי הָאֱלֹקִים", ומה רע בכך שאדם בוחר לו אישה טובה וכלילת מעלות, העונה על כל דרישותיו? המילה אֱלֹקִים משמשת במקרא גם ככינוי לבית-דין או לדיינים. ומסופר במדרש שאנשים בעלי כוח ושררה החלו לקחת לעצמם נשים מכל הבא ליד, נגד רצונן, נשים נשואות ואף כאלה המוגדרות כעריות. אנשים אלה חיפשו אחר נשים יפות בעיניהם, כדי לספק את ייצרם, בטענה שיש ליצור זן חדש של "אנשי איכות" המשלבים בתכונותיהם כוח שכל ויופי. לכן, עושה התורה שימוש במילה בשר, לרמז על תאוות בשריים גשמית, במנותק מהרוחני, כאילו מדובר כאן בעסק עם גופות (ללא נשמה). כדי "להכשיר" את מעשיהם, הם עיגנו אותם בתקנות ובחוקים שקבעו שכך נכון לפעול, כי בכך ישתפר העולם. הם הטעו את עצמם להרגיש ולחשוב, שבכך הם עושים חסד עם מי שראוי לכך, עם עצמם, וגם עם העולם.

בפרשתנו, הלשון המתארת את מעשה האדם משתנה ל"הַשְּׁחִית כָּל בְּשָׂר", משורש ש.ח.ת, וגם התגובה האלוקית למעשה האדם משתנה מ"אֲמַחָה אֶת הָאָדָם" ל"וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם". הם משחיתים את דרכם והקב"ה עומד להשחיתם. בפרשתנו נזכרת גם העילה הישירה למבול, זו שגדשה את הסאה, "כִּי מִלֵּאָה הָאָרֶץ חָמָס". מהו החמס החורף את דינם, ומהי ההקצנה הכרוכה בו, עד כדי הבאת מַבּוּל? החמס הוא פעולה ממשפחת הגזל, לקיחה בכוח הזרוע, של חפץ או זכות השייכים לאחר. ומה ההבדל בין חמס ובין גזל? החמס הוא גזל, אך ברמה "נמוכה" של "מה בכך", עד שלא ניתן לתבוע את החומס לדין. פירוש זה משתקף גם בשרשי המילים. הגזלן כמו גוזל לו את כל הצמר שניתן לגזוז מהכבשה הכפותה, כפי שמיטיב ישעיה לתאר "וַיִּכְרְחַל לִפְנֵי גֹזְזֵיהָ וַיִּגְלַחֶהּ". החמס לעומתו, דומה להטלת מס, המסתפקת רק בחלק דק משכבה חיצונית עבה יותר, מבלי להשאיר את הנחמס במערומיו. לקיחת מכוניותו של הזולת לדוגמא, מוגדרת כגזל, אך לקיחה של בוטן ממוכר פיצוחים, מוגדרת כחמס. פירוש זה רק מגביר את התמיהה, האם זוטות מעין אלה הן שהכריעו את הכף לחומרה? הרי הגזל או חטיפת הנשים, נראים ממבט ראשון, חמורים שבעתיים!?

כאן בא לידי ביטוי המניע העומד מאחורי העבירה. כאשר "בְּנֵי הָאֱלֹקִים" גזלו את רכושם או את נשותיהם של אחרים, הם לא עמדו בפני הפיתוי "להיטיב עם עצמם". הם לא ייחסו משקל רב לכאבו של הנגזל (שיכול היה לתבוע את הגזלן) אך הם ניסו לפחות, לעשות חסד עם עצמם. מהפיכת החמס היוותה מעין קפיצת מדרגה ברמת השחיתות ופעלה בצורה שונה. איכר שאסף את יבול הבוטנים השנתי שלו לדוגמא, פותח לו בשוק דוכן לממכר בוטנים, אך אז, כמו ארבה, אנשים פושטים על הדוכן וכל אחד מהם לוקח לו רק בוטן אחד, ולועס אותו להנאתו. תוך פרק זמן קצר "אוזלת" כל הסחורה, מבלי שהאיכר זכה לראות אפילו פרוטה בעמלו. האם יתבע לדין את כל ה"חמסניקים"? ברור שגם אם ינסה, לא יצליח. שהרי לא ניתן לתבוע לדין בגין גזל של בוטן אחד, כי שוויו פחות מפרוטה, המטבע בעלת השווי הנמוך ביותר.

נעבור לצד החומס. ממה נהנה זה שחמס את הבוטן, האם מטעמו המופלא? כנראה שלא! כי אילו יצַר האכילה שלו היה הגורם העיקרי לעבירה, כי אז קשה היה לו לעמוד בפני הפיתוי של לקחת עוד בוטן, וכמו שלקח את הראשון, לא היה נעצר בפני השני. אלא שכאן המניע חמור הרבה יותר, להרע למוכר, לראות אותו בחוסר האונים שלו. ניתן לראות בפעולת החמס את הפעולה ההפוכה בשורשה לפעולת החסד. אדם הגומל חסד, חס על הזולת. לעומת זאת, פעולת החמס כמו שוברת את תחושת הרחמים, ואת המילה חס המייצגת אותה, וגורמת לחומס להרגיש כמי שזכאי לגבות מס מכל אחד ולהקיז מדמו, טיפה אחת לפחות.

כעת יקל עלינו להבין את הכתוב "וְכָל יִצָּר מִחֻשְׁבֵּת לְבוּ רַק רָע כָּל הַיּוֹם". ממצב לא בריא, בו חשב על טובתו, אף אם היא מזקת לזולת, הפך הקו המנחה אצלו לחולני, איך ניתן להרע לזולת (לחמס אותו). ולזה מתאים השורש ש.ח.ת שעניינו פשיעה, להכעיס. שורש זה כמו מורכב משני שורשים, הקידומת משורש ש.ח.ה, שמשמעו כפיפה (שחוח) והסיומת משורש ח.ת.ת שמשמעו שבירה (גם רוחנית). לחפש דרכים כיצד ניתן לכופף את השני, בצעדים קטנים וחסרי משמעות לכאורה, עד כדי שבירתו. כאן נולד תהליך שהחל ברצון "להגביר חסד" עם עצמו, המחמיר והולך עד כדי הפיכתו לרצון להרע לזולת, ממתן משקל יתר להנאה הגשמית הפרטית, עד כדי רצון לראות את דמו של הזולת מוקז, טיפין טיפין.

ומה שורשה של המילה 'מְבוּל'?' רש"י מפרש בלשונו "שבילה את הכל, שבלבל את הכל, שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך". מדוע מביא רש"י שלושה פירושים, המתבססים על שלושה פרשים שונים, ב.ל.ה, ב.ל.ב.ל ו-י.ב.ל, ואינו מסתפק באחד מהם, הנראה לו יותר מהאחרים? ומדוע בכלל משתמשת התורה במילה כזו שעלולה לבלבל אותנו ואינה עושה שימוש ברור יותר, באחד מהשורשים הנ"ל, כי אם חלילה, רש"י - גדול המפרשים, "אינו יודע", מה נבין אנו "אזובי הקיר"? ננסה לבדוק כל אחד מהפירושים הנ"ל כאילו הוא הנכון מכולם.

השורש ב.ל.ה, דוגמת "נעליים בלות", משמעותו אובדן הדרגתי של היכולת, של חפץ או של אדם, לשמש לתכלית בעבורה הוא נוצר. ואכן האנושות דאז הגיעה למצב, בו לא עמדה ביעדים שהציב לה הקב"ה בבריאתה. היא בילתה את הזמן ב"בילויים" מושחתים ואסורים, שבעצם גרמו לה לבלות ולבלות (מלשון כליה) מן העולם. תחילה אומר הקב"ה "אִמְחָה אֶת הָאָדָם", פעולה הנעשית בזריזות, במכה אחת, כמו אדם שהורג זבוב במחי יד. אך הקב"ה נוקט כלפיהם מידה כנגד מידה. הם נהנו להתעלל בקורבנם באריכות, לכן גם השחתתם תבוא בהדרגה, כמו תהליך הפְּלִיָה. תחילה, בריחה מפני המים הגואים, עליה על גגות, טיפוס על אמירי עצים, על צוקים ועל רוכסי הרים, עד כדי טביעה אטית, כאשר ארובות השמיים ממטירות גשמי עוז מלמעלה, ומי התהום הרותחים, דוחים מלמטה.

השורש י.ב.ל עניינו הובלה כלפי מטה, כמי מְבוּל ששטפו וסחפו את הכל למקומות הנמוכים ביותר. שורש זה כמו מייצג את הירידה וההידרדרות של דור המְבוּל, מראש הסולם עד לשאול תחתיות. זה החל בדיינים שהחליטו לראות עצמם כְּאֱלֹקִים, ולקחו לעצמם זכויות יתר, רק כדי "להיטיב" את הדורות הבאים. כך הם נסחפו שלב אחר שלב, עבירה גוררת עבירה, עד אשר גופותיהם (בשרם), נעטרו לתחתיות העמקים.

השורש ב.ל.ב.ל, עונה על הפיכת היוצרות והבלבול בין טוב לרע, הבליה והחיבור האסור, של מין בשאינו מינו. בלבול זה מוביל לְמְבוּל המסתיים בבלייתם של העפר, הצומח וכל החי לעיסה אחת גדולה שכמו מחזירה את הכל לקדמותו. כאן יכולים אנו לראות ששלושת השורשים משלימים למעשה האחד את השני, למשמעות ייחודית המורכבת משלושתם. השורש ב.ל.ב.ל כופל את האותיות ב' ו-ל. מעניין שאותיות אלה, מופיעות למעשה בכל השורשים שהזכרנו, כשהן צמודות זו לזו ובאותו הסדר, קודם ב' ואחריה ל'. צירוף זה יוצר את המילה 'בל', שמשמעותה שלילה ("בל תלך") או החסרה (פְּלִי). שלילה של מה, והחסרה של מה? מילה זו ניתן ליצור ע"י הפוך הסדר של אותיות המילה לב, כלומר שלילת הרגש ורחמים המיוצגים ע"י הלב ("אדם חסר לב"). ניתן לראות מילה זו גם כמוטציה שלילית של השם א-ל, המייצג את מידת החסד. החלפת האות א' המייצגת את הקב"ה האחד, ב-ב' המייצגת את השְׁנִיּוֹת, את הפיצול, וראיית ישויות שונות, מבלי לראות את האלוקות שְׁבַל, המאחדת וקושרת את הכל.

ומדוע נענשו במים דווקא, "מִים על הָאָרֶץ", ולא באש למשל? ידוע שהמים מייצגים בפנימיות, את מידת החסד. מים מתוקים, ובמיוחד על הארץ, מצמיחים, משקים, מרווים ומחיים את הנפש. אך חסד חייב להיות מוגבל, כי חסד ללא גבול הופך לאכזריות, כמאמר חז"ל "המרחם על האכזרים, סופו שמתאכזר על הרחמנים". חסד עושה הקב"ה עם כל אדם וקוצב לו מראש את מזונו, את אשתו ואת כל הדרוש לו במידה ובגבולות הנכונים לו. שילוב של המידה הנכונה (הגבלה) במידת החסד, קרויה רחמים. דור המבול לא הסתפק בחסד האלוקי וכמו רצה להגביר את החסד, להתיר לכל אחד לקחת, גם בכפייה, את כל אחת, להיטיב ולהגדיל את החסד עם עצמו. משנפרצו הגדירות, פורץ הקב"ה אף הוא, את כל הסכרים, ומתחיל להשפיע חסד לא מוגבל. הקב"ה כמו אומר לדור המבול "ביקשתם שלא להגביל את החסד, נראה אם תוכלו לעמוד בו". כל חוקי הטבע המגבילים ועוצרים את החסד, חדלים מלתפקד. המים אינם מתאדים ואינם נספגים בקרקע וגם מי התהום עולים להם למעלה, בניגוד לכוח הכבידה. כל כללי הדין שנועדו להחסיר מים (חסדים) לכאורה, מתגלים לנו פתאום כאמצעי חינוכי ומציל חיים, והופכים להיות "החסד" שעושה עימנו הקב"ה. ודוקא ה"חסד" של נתינה לא מוגבלת, הוא זה שהופך להיות "מידת הדין", החורצת את גורלם של כל יושבי תבל, וגוזרת עליהם כליה.

ומדוע מוצג נח לכאורה, כתולדה של נח? אולי כדי לרמוז לך שמעשיו של האדם, הם אלה שכמו מולידים אותו מחדש, נח א' כמו מוליד את נח ב'. נח הופך להיות "האדם הראשון" מספר 2. הוא בעצם אבי האנושות המוליד בגשמי, את כולנו. אך התולדה הרוחנית הגדולה ביותר של נח, היא נח, הצדיק התמים. נח א' לא היה כזה, אך סירובו לקריאה של בני דורו להצטרף ל"מסיבת השחיתות", בחינתו את הדברים בעיניים לא משוחדות, גורמת לו להיראות "לא נורמאלי", ולהיחשב כמיושן וכ"לא מתקדם". "את האלקים התהלך נח", עם אלוקים, ללא החברים ש"התקדמו" כולם ועברו לצד השני. נח יגע ומצא, כפי שמעיד הכתוב "נח מצא חן בעיני ה'". הוא זכה למצוא את החסד האלוקי בדברים הנראים כמידת הדין הקשה והכואבת. וזכות זו עמדה לו בבניין העולם מחדש.

דבר חסידות

"כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו" (סוכה נב ע"א). חסידים פירשו:

כל הגדול - מי שהוא גדול, מחברו - הסיבה לכך היא היותו בצוותא עם חברו (בזכות/בהשפעת חברו),

יצרו גדול - אם יצרו גדול, הימנו - מכך שהוא נפרד מהזולת ופרוש מן הציבור.

(ר' מענדל)

שבת שלום ומבורך

ח / ח / ס / ח

אם ברצונך לקבל את הגיליון במייל או במסרון, אנא פנה אל hhananv@gmail.com או לטלפון 052-569-9691